

Найда А. І.

*к. м. н., доцент, Львівська комерційна академія,
доцент кафедри кримінального права та процесу;*

Малик О. Р.

*к. м. н., доцент, Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького, доцент кафедри патологічної анатомії
та судової медицини.*

**СТАНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ НА ЛЬВІВЩИНІ**

Ключові слова: *судова медицина, історичний розвиток.*

Keywords: *forensic medicine, historical development.*

Формування судової медицини на західноукраїнських землях відбувалося під значним впливом західноєвропейських правових систем і на основі досягнень медицини Німеччини, Австрії, Польщі, а тому історичний досвід використання здобутків класичної медицини для цілей юриспруденції, досвід теоретичної розробки проблем судової медицини та підготовки відповідних кадрів судово-медичних експертів може бути особливо актуальним тепер для незалежної України, яка активно прагне увійти в систему європейської демократії та в різні європейські структури. З цього погляду Західна Україна може розглядатися як історичний міст між Західною Європою і слов'янським Сходом.

Є підстави стверджувати, що зародження судової медицини зумовлене не стільки рівнем розвитку лікування, скільки характером правових відносин.

Постановка проблеми. Значні зміни у суспільно-економічному житті України, які породили соціальні явища, характерні для становлення незалежної держави, привели до реформування судової

системи та демократизації судочинства, а отже, й до перебудови експертної допомоги громадянам та державним установам.

Аналіз останніх досліджень. Відомо, що в Польщі опубліковано чимало праць, присвячених історії діяльності судових медиків, починаючи з давнини і до наших часів, де, зокрема, висвітлюється робота судових лікарів Львова. Але в них віддзеркалена діяльність судових медиків, пов'язана з викладанням судової медицини студентам-правникам, студентам лікарського відділу Львівського університету, наукові здобутки, а їхня практична діяльність не показана (Л. Фінкель, С. Стажинській 1894 (1); В. Серадський 1928 (2), 1937 (3); Б. Скаржинський, 1957 (4); Б. Попельській, 1961 (5); 3. Траунфельнер 1991 (6); Баран, 1997 (7)).

Історіографія судової медицини на теренах Західної України у XVIII, XIX та першій половині XX століття радянською історичною медичною наукою не вивчалася, з різних причин замовчувалась. Істориками медицини Польщі вона трактувалася у світлі політики колонізації західноукраїнських земель, тому їхні праці потребують критичної оцінки. Тому бажано показати еволюцію судово-лікарської експертизи у Галичині в умовах різних утворень, що історично склалися на цій території за різних форм правової практики, якої не було з інших регіонах України за часів Російської імперії та Радянського Союзу. Аналізуючи джерела формування судово-лікарської думки на Львівщині за Австро-Угорської імперії, Польщі, порівнюючи діяльність судових медиків в ті часи з роботою нині діючих судово-медичних закладів, хотілось би, образно кажучи, навести мости між минулим та сучасним, усвідомити місце лікаря судово-медичного експерта в юридичній практиці за конституційних часів у державах Західної Європи та в умовах одержавлення судово-медичних закладів, як практичної галузі охорони здоров'я в період існування СРСР.

Виклад основного матеріалу. У XIX сторіччі за часів австрійського панування у Львові була створена дворічна медико-хірургічна студія з п'ятьма кафедрами, де на кафедрі загальної патології передбачалося викладання судової медицини у вигляді окремих тем. У 1817 р. університет у Львові відновив свою роботу, проте без лікарського відділу [3], тому Медико-хірургічна студія продовжувала

свою діяльність. Судова медицина у ній була окремим предметом. Упродовж 1805–1847 рр. судову медицину, а також декілька інших предметів викладав В. Жердінський. Пізніше, у 1851 р., – І. Гавранек. З 1852 по 1871 р. викладачем з цього предмета став Ф. Гатшер, найвідоміший професор Медико-хірургічної студії, яка називалася ще інститутом. Одночасно Ф. Гатшер був надзвичайним професором Львівського університету, де викладав судову медицину юристам. Після від'їзду Гатшера його обов'язки протягом трьох років виконував Ю. Вейгель, лікар-практик, член Ради м. Львова. У Медико-хірургічній студії проводили практичні заняття з судової медицини, зокрема розтини трупів у Суспільному шпиталі. Викладачі студії складали також колективні висновки у спірних справах, що розглядалися судами.

У 1872–1874 рр. Медико-хірургічна студія була ліквідована, і протягом 20 років у Львові не було лікарського навчального закладу. Судову медицину вивчали тільки на відділі права в університеті. Ю. Вейгель після ліквідації студії до 1879 року працював в університеті на посаді так званого заступника викладача. Згодом його замінив доцент Л. Фейгель (1845–1893). У результаті наполегливих клопотань Міністерство дозволило у 1884 р. відкрити самостійну кафедру судової медицини на відділі права, доручивши керівництво Л. Фейгелю, і водночас йому було надано звання надзвичайного професора. Він був останнім викладачем судової медицини до відкриття лікарського відділу. Л. Фейгель працював у Закладі патологічної анатомії у Кракові, декілька років був прозектором Суспільного шпиталю у Львові й одночасно судовим лікарем. У 1879 р. здобув ступінь доцента на відділі права, захистивши роботу “Отруєння окисом вуглецю, особливо світільним газом, з судово-лікарської точки зору”. Він був першим у Львові викладачем судової медицини, що захистив дисертацію. У 1883 р. у Львові він видав “Підручник судової медицини”, який був компіляцією німецьких підручників. Протягом 1894–1895 академічного року після смерті Л. Фейгеля львівським студентам-правникам викладав професор Л. Вахгольц.

У другій половині XIX ст. в Австро-Угорській імперії було запроваджено призначення лікарів-експертів як судових лікарів. Про це свідчить розпорядження міністерства внутрішніх справ Австро-

Угорської імперії для Галицького намісництва про порядок призначення лікарів експертів (1848) [6]. Вони були зобов'язані проводити судові огляди, судово-лікарські та санітарно-поліційні розтини. Ці дипломовані спеціалісти перебували на адміністративній службі як повітові, міські або гминні лікарі. З 21 вересня 1898 року на лікарському відділі (по-сучасному – медичному факультеті) Львівського університету була відкрита кафедра та заклад судової медицини, яку організував та якою 42 роки керував професор В. Серадський [5, 6]. На кафедрі та в закладі зосереджувалася уся практична, навчальна і наукова діяльність судових медиків Львова й Галичини. Із статей, кафедральних звітів тих часів відомо, що упродовж тих років до Другої світової війни щорічно проводились: до 1918 р. – 225 розтинів, з 1918 по 1930 р. – 300 розтинів, з 1931 по 1940 р. – 400 розтинів. Загалом це були судово-лікарські, санітарно-поліційні та наукові розтини. Функції судових лікарів могли виконувати всі дипломовані спеціалісти.

У Малопольщі (куди входила територія Західної України) були посади судових лікарів, передусім в університетських містах. Відповідно до кримінальної інструкції, чинної у Польщі, трьох медичних експертів персонально призначали та затверджували судді кримінального суду. Тому розтини завжди здійснювалися особисто професором, тобто керівником кафедри та закладу судової медицини, який був затверджений кримінальним судом на роль судового лікаря експерта спеціальною угодою.

У закладі проводили судово-хімічні дослідження для визначення наявності етилового алкоголю, а також у випадках отруєнь чадним газом. Крім того, розроблялися серо-гематологічні дослідження в судово-медичному аспекті. Проте через брак коштів в університеті (тобто матеріального забезпечення), за словами В. Серадського, не було змоги розширити роботу судово-медичної лабораторії при закладі [2, 3].

На жаль, у центральному державному історичному архіві України у Львові. Львівському обласному архіві, в архівах Львівського університету та Львівського медичного університету не збереглися пам'ятки діяльності кафедри та закладу судової медицини, за якими можна було б провести ретельний аналіз. Тому ми вдалися до інших джерел – до статистичних даних про рух населення, про загальну смертність та число смертей неприродним способом [8, 9, 10] порівняно з практикою Львівського окружного суду [11, 12].

Після возз'єднання Західної України з СРСР у 1939 році на її території було докорінно змінені правовідносини у суспільстві, запроваджується законодавство УРСР (СРСР), згідно з якими формуються державні інститути судово-слідчих органів, охорони здоров'я і, в тому числі, організована державна судова експертиза, зокрема, судово-медична в системі народного комісаріату охорони здоров'я з утворенням судово-медичної служби у вигляді, по-сучасному, піраміди. Судова медична експертиза в державі стає відомчою з жорстким підпорядкуванням центру [13].

У Львові з березня 1940 року започаткована міська судово-медична експертиза, яку організував доцент В. П. Ципковський.

З перших днів новоствореної служби судово-медичні експертизи та дослідження виконувалися за вимогами органів розслідування, створеними на Львівщині – міліції, прокуратури та НКВС. Запроваджується в діловодстві українська мова. Штат експертизи становив 14 лікарів, більшість з яких були польськими судовими лікарями. Наприклад, відомий вчений Польщі, проф. В. Л. Попельский тоді виконував функції судово-медичного експерта-біолога. У складі експертизи була судово-медична лабораторія з біологічним та судово-хімічним відділеннями. З 1 серпня 1940 року вперше запроваджено чергування судових медиків на дому для обслуговування виїздів на місця подій. Чергувало п'ять лікарів, у тому числі і В. П. Ципковський. Райони Львівщини обслуговували міжрайонні судово-медичні експерти, з яких не всі мали відповідну підготовку з судової медицини і тому було організовано їх навчання на базі судово-медичної експертизи у Львові [14, 15]. Цю діяльність перервала війна між гітлерівською Німеччиною й СРСР.

За повоєнні роки до 1959 року Львівська область в адміністративно-територіальному поділі України була значно меншою, ніж сучасна. Чисельність її населення було в межах 1170,3–1255,8 тис. осіб. Історично склалося так, що у Львівській області переважали сільські райони з високим відсотком сільського населення. Після адміністративного перерозподілу, у 1959 р. під час якого відбулося об'єднання з Дрогобицькою областю, кількість населення налічували в межах 2111,4 тис. осіб. З індустріалізацією Львівщини десятиріччями серед населення спостерігаються кількісні та якісні суспільні

зрушення. Збільшується чисельність населення, яка в 1994 р. зросла до 2778,3 тис. із значним відпливом сільського населення області. Крім того, з іншого боку, нині простежується значне загострення криміногенної обстановки у суспільстві.

На цьому соціально-економічному тлі розвивається діяльність Львівської обласної судово-медичної експертизи, яку ми спробуємо висвітлити у цій роботі. Після звільнення Львова та області від німецької окупації судово-медичну експертизу проводили тільки у м. Львові двоє лікарів: судовий медик, доктор А. В. Козовський, який водночас тимчасово виконував обов'язки завідувача кафедри судової медицини Львівського медичного інституту та лікар-патологоанатом Бізнер (ім'я невідоме). З 27 квітня 1945 року відновила діяльність Львівської обласної судово-медичної експертизи під керівництвом професора В. П. Ципковського, призначеного на посаду обласного судово-медичного експерта. Усю діяльність судово-медичної експертизи проводили згідно з діючим на ті часи законодавством і перебували під значним впливом таких новостворених силових закладів, як НКВС, КДБ, прокуратура. В архіві Львівської обласної судово-медичної експертизи відображені особливі напрями діяльності закладу.

Згідно з звітом обласної судово-медичної експертизи за 1945 рік, видно, що штат складався з восьми лікарів, які провели 1136 судово-медичних розтинів, 1972 оглядів живих осіб і 15 комісійних експертиз за матеріалами кримінальних справ. На 1949 рік у штаті було 19 лікарів і обсяг експертної роботи становив 919 судово-медичних розтинів та 12391 судово-медичних оглядів. У 1959 р., коли сталося об'єднання Львівської та Дрогобицької областей, в експертизі вже працювало 23 судово-медичні експерти, які виконали 1368 розтинів, провели 12391 огляд потерпілих та інших осіб. Зауважимо, що обсяг експертної роботи, поданий нами, був без урахування діяльності спеціалістів судово-медичної лабораторії. З 1960 по 1997 р. відбуваються значні зміни колективу обласного бюро як в якісному, так і кількісному відношеннях, що особливо помітно за останні роки. Лікарський склад у 1960 р. становив 27 спеціалістів з вищою освітою, у 1997 р. – уже 55 осіб. Це також торкається середнього та молодшого медичного персоналу, технічних працівників. У виконанні експертної роботи простежується тенденція до її розширення.

Важливо коротко висвітлити ще одну з найвідповідальніших ланок у діяльності судово-медичного закладу – роботу нині діючого відділу судово-медичної експертизи речових доказів, який був сформований згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України [16] (на базі судово-медичної лабораторії). Він був започаткований двома відділеннями ще в червні 1945 р., складався з біологічного та судово-хімічного відділень і мав у штаті двох спеціалістів. Наприкінці 1947 р. почало функціонувати патогістологічне відділення, яке очолив професор М. В. Войно-Ясенецький. У 1958 р. був створений фізико-технічний кабінет, у 1961 р. перейменованний у фізико-технічну лабораторію. На сьогодні (згідно з наказом МОЗ України від 1995 р.) у відділі судово-медичної експертизи речових доказів обласного бюро (колишньої судово-медичної лабораторії) є п'ять відділень – судово-імунологічне, судово-токсикологічне, судово-гістологічне, судово-цитологічне та медико-криміналістичне) [17].

Висновки. Отже, судова медицина на Львівщині, яка має свої давні специфічні корені набула подальшого свого розвитку й на сьогодні має риси стійкої усталеної державної структури, що виконує весь обсяг експертних досліджень, потреба в яких чим раз зростає в сучасних негативних соціальних умовах. Особливість судової медицини полягає в тому, що вона сформована на ґрунті західно-європейського розвитку науки та практики, однак збагачувалась та розвивалась упродовж останніх 75 років на основі української наукової школи судових медиків.

Список використаних джерел:

1. **Finkel L., Starzynski S.** Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwow. 1894.
2. **Sieradzki W.** L'institut Medico-Legal de l'universite de Iwow (Leopol. Pologne) // Reprinted form Methods and Problems of Medical Education. Ninth Series. – New York: The Rockefeller Foundation, 1928.
3. **Sieradzki W.** Kilka slow o Lwowskim Wydzial Lekazskim /;Polska gazeta Lekarska. – 1937. – 41ip.
4. **Скаржинський Б.** Историко-медицинская наука в Польше /Пер. с франц. – М.: Медгиз, 1957.
5. **Popielski B.** Pamieci Prof. Dr. Wlodzimirza Siezadzkiego //Archiwum Medycyny Sadowej. Psychiatrii Sadowej i Kryminalistyki. – 1961 – T. 13.

6. **Traunfellner Z.** Dzieje Polskiej mysli sadowolekarskiej: Studia i materialy z dziejow nauki Polskiej. – Warszawa. 1991. – Seria 2. – Zeszyt 3.
7. **Baran E.** Nauka i nauczanie medycyny Sadowej we Lwowie (zarys historyczni) // Archiwum Medycyny Sadowej i Kryminologii. – 1997. – Т. 47. – № 2.
8. **Wiadomosci statystyczne o miescie Lwowie** 1912. – 1922. – 1926. Т. 15.
9. **Wiadomosci statystyczne o miescie Lwowie** 1923. – 1925. – 1928. Т. 16.
10. **Miesiecznik statystyczny 1924–1937 r** // Lwow w cyfrach. – Rok 1932.
11. **Львівський обласний державний архів.** – Ф. II. – Оп. 1–6.
12. **Центральний державний історичний архів у Львові.**
13. **Збірник узаконень та розпоряджень** Роб.-Сел. Уряду України. 1924. – Відділ 2. – № 19–20.
14. **Архів Львівського обласного бюро судово-медичної експертизи.** Книга наказів за 1940–1941 рр.
15. **Там же.** – Ф. I. – Оп. I. – Од. зб. 1–5.
16. **Наказ МОЗ України № 6** від 17 січня 1995р. “Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України.” – К., 1995.
17. **Найда А., Нартиков В.** 55 років діяльності Львівського обласного бюро судово-медичної експертизи: Лікарський збірник. – Львів–Чикаго, 2000. – Нова серія, т. VIII, с. 61–68.

Анотація

Судова медицина на Львівщині, яка має свої давні специфічні корені набула подальшого свого розвитку й на сьогодні має риси стійкої усталеної державної структури, що виконує весь обсяг експертних досліджень, потреба в яких чим раз зростає в сучасних негативних соціальних умовах. Особливість судової медицини полягає в тому, що вона сформована на ґрунті західно-європейського розвитку науки та практики, однак збагачувалась та розвивалась упродовж останніх 75 років на основі української наукової школи судових медиків.

Annotation

Forensic medicine in Lviv region which has its own old specific roots has acquired its further development and nowadays shows the features of stable, well-established government institution performing the whole scope of forensic studies which are being in growing demand under the current negative social conditions. The special feature of forensic medicine is that it was founded on the basis of West European advances in science and practice, although for the last 75 years it has been enriched and developed on the grounds of Ukrainian scientific school of medicologists.